

UDK 811.163.42'28:801.6
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 3.9.2016.

Josip Galić
Odjel za kroatistiku i slavistiku
Sveučilište u Zadru
HR-23000 Zadar, Obala kralja Petra Krešimira IV. 2
jgalic@unizd.hr

PROZODIJSKE OSOBITOSTI GOVORA NISKOGA U DALMATINSKOJ ZAGORI¹

Sažetak

U radu se opisuju prozodijske osobitosti mjesnoga govora Niskoga u Dalmatinskoj zagori. Istraživanje je provedeno na temelju građe ekscerpirane iz korpusa diktafonskih snimaka. Prikupljena je građa uspoređena s postojećim prozodijskim opisima govora Dalmatinske zagore te s građom prikupljenom u obližnjim mjestima mučko-lečevačkoga prostora (Gizdavac, Gornje Postinje, Kladnjice, Konjsko) i Zamosorja (Kotlenice). Naglasni je inventar istraženoga govora tipični novoštokavski, s dvama silaznim (` i ^) i dvama uzlaznim naglascima (` i ´) te sa zanaglasnom duljinom, koja se dobro čuva. Uzlazni se naglasci rijetko mogu pojaviti u jednosložnim riječima, jednako kao i silazni naglasci na središnjim slogovima višesložnih riječi. Predsonantsko duljenje u unutrašnjim slogovima ostvaruje se pred suglasničkim skupinama sa sonantom (-RC-), a u završnim slogovima samo ako su zatvoreni glasom *j* (-*j*#). Kanovački naglasak može doći na starim kratkim vokalima **e*, **o*, **ɔ* i **ɔ̃* (*róda*, ali *jèla*) te na kratkim prefiksima u izvedenicama strukture 'prefiks + osnova + nulti morf' (*prózor*, ali *pònos*).

Ključne riječi: Nisko, Dalmatinska zagora, štokavsko narječje, zapadni dijalekt, prozodija

1. Uvod

Selo Nisko smješteno je tridesetak kilometara sjeverozapadno od Splita. Administrativno pripada općini Klis u Splitsko-dalmatinskoj županiji. Prema popisu stanovništva iz 2011. g., Nisko ima 244 stanovnika, što je najmanji zabilježeni broj od početka kontinuiranoga popisivanja 1857. g. (usp. Matas 1993: 85). Selo se nalazi u udolini između dvaju brda – Moseća na sjeveru i Ljubeća na jugu. Riječ je o tipičnom selu Dalmatinske zagore s kućama većinom grupiranim po zaseocima odnosno, u manjoj mjeri, smještenim uz cestu koja prolazi kroz selo. U prometnome

1 Ovaj je rad sufinancirala Hrvatska zaklada za znanost projektom IP-2014-09-1946. (Dijalektološka i jezičnopovijesna istraživanja hrvatskoga jezika, voditelj: prof. dr. sc. Josip Lisac).

je pogledu selo djelomično izolirano. Cestom mu se može pristupiti samo s istoka, tj. iz pravca susjednoga Brštanova. Lokalno se stanovništvo uglavnom bavi stočarstvom i poljodjelstvom, a manji dio svakodnevno na posao odlazi u veća središta u Splitsko-dalmatinskoj županiji (ponajviše u Split). Najviše je stanovnika starije životne dobi, a malobrojna djeca pohađaju Područnu školu *Brštanovo*.

U dokumentima se Nisko, zajedno s nekoliko okolnih sela, prvi put spominje 1397. g. u popisu sela kliškoga kotara (usp. Matas 1993: 25; Kužić 1997: 76). U prvim desetljećima 16. stoljeća selo s cijelom Zagorom pada u ruke Turaka, koji ondje ostaju sve do pretkraj 17. stoljeća. Po oslobođenju od osmanlijske vlasti na nišćansko područje, kao i u druge sredine u Zagori, pod vodstvom franjevac dolazi stanovništvo iz bosanskih i hercegovačkih predjela² te se tada uglavnom oblikuje današnja struktura stanovništva. Župa Brštanovo, kojoj Nisko i danas pripada, osnovana je oko 1720. godine (usp. Matas 1993: 153).

Govor Niskoga, kao i najvećega dijela Dalmatinske zagore, novoštokavske je ikavske fizionomije, tj. pripada zapadnome dijalektu štokavskoga narječja.³ Odras je jata u govoru, dakako, ikavski uz rijetke ekavizme (*rêšeno*, *zênc̃a* 'ženica'), nenaglašeni kratki vokali, poglavito vokal *i*, često se oslabljeno artikuliraju, a nerijetko i ispadaju (npr. *kobâsca*, *pečēnc̃a*). Prijelaz *ra > re* redovit je u primjeru *rêst* (kod konzervativnijih je obično i *grêb̃*, s prijelazom *ro > re*), ali izostaje u primjeru *krâst*. Praslavenske su skupine **stj* i **skj* uglavnom redovito dale *št* (*štâp*, *štûcat*, ali – kod konzervativnijih – *křšćen*, *křšćēnc̃e*). Završno *l* dosljedno je prešlo u *a* (*plâkâ*, *kâbâ*), osim u primjerima tipa *stô* 'stol' (*sô*, *vô* itd.). Obično dolaze kratki množinski oblici (*strîci*, *vôli*). Dobro je očuvana razlika između određenih i neodređenih pridjeva. Infinitivi su redovito apokopirani (*pîvat*, *slûšat*), a kod glagola druge vrste sufiks *-nu-* zamijenjen je sa *-ni-* (*krên't/krént*). U sintaksi je vrlo čest pripovjedački imperativ. U leksiku ima mnogo turcizama, a nisu rijetki ni leksemi romanskoga podrijetla.

U ovome radu nastojat ćemo prikazati prozodijske osobitosti nišćanskoga govora te ih usporediti s prozodijskim osobitostima govora okolnih mjesta mučko-lećevačkoga prostora i općenito govora Dalmatinske zagore. U znanstvenoj literaturi za sada nema opisa nišćanskoga govora⁴ pa ovaj rad predstavlja jedan od početnih koraka u osvjetljavanju njegovih osobitosti. Isto uglavnom vrijedi i za druge govore mučko-lećevačkoga prostora, s tim da vrijedi istaknuti da je najosnovnije jezične osobitosti prvoga niza zakozjačkih sela (Kladnjice, Lećevica, Korušće, Dugobabe, Vučevica, Broćanac i Konjsko) sažeto prikazala Ivana Kurtović Budja (Kurtović 2001).

2. Dosadašnja istraživanja govora Dalmatinske zagore

U dijalektološkome smislu Dalmatinska zagora razmjerno je slabo poznata, posebno neki njezini dijelovi. Izuzetkom se svakako može smatrati područje Imotske krajine, čiji su govori do sada najčešće bili predmet istraživačkoga interesa. U tom

2 Stipan Zlatović (1888: 154), doduše, u poduljem popisu mjesta u Dalmatinskoj zagori u koja je pod vodstvom franjevac stiglo novo stanovništvo ne navodi Nisko, no spominje susjedna, veća mjesta – Brštanovo i Lećevicu. Osim toga, dio današnjih nišćanskih prezimena potvrđen je i u popisima katoličkoga stanovništva u Bosni i Hercegovini prigodom biskupskih vizitacija u 18. stoljeću, što također pokazuje da je seobeni val s kraja 17. stoljeća stigao i do Niskoga. Usp. Matas 1993: 57–60; 192–194.

3 Od štokavskih idioma drugačijega tipa u Dalmatinskoj su zagori zastupljeni još i novoštokavski ijekavski govori, tj. govori istočnohercegovačko-krajiškoga dijalekta, koji »još uvijek postoje ili su donedavno postojali samo u Kninskoj te Drniškoj krajini« (Lisac 2008: 105).

4 U tisku je prilog o osnovnim sintaktičkim obilježjima nišćanskoga govora. Usp. Galić /u tisku/.

je smislu nezaobilazna monografija Mate Šimundića (1971) *Govori Imotske krajine i Bekije*, u kojoj je autor opisao fonologiju, morfologiju, sintaksu i stilistiku govora istraživanoga područja. O vokalizmu i prozodijskim osobitostima govora Lovreća, također u Imotskoj krajini, pisale su u novije vrijeme Tomislava Bošnjak Botica i Mira Menac-Mihalić (2006), dok je čakavske elemente u fonologiji i morfologiji govora toga područja ispitala Iva Lukežić (2003). Punktovi s područja Imotske krajine (Dobrinče, Lovreć, Rašćane, Runović) dobro su zastupljeni i u monografiji Mire Menac-Mihalić (2005) o frazeologiji novoštokavskih ikavskih govora u Hrvatskoj. U uvodnome dijelu te monografije autorica je donijela i brojne informacije o fonologiji i morfologiji te osnovne informacije o tvorbi riječi i sintaksi novoštokavskih ikavskih govora u Hrvatskoj, a osim iz spomenutih punktova u Imotskoj krajini, građu je ekscerpirala i iz drugih mjesta u Dalmatinskoj zagori: Brnaza, Čišle, Gale, Otoka, Primorskoga Doca, Sinja. Područje Imotske krajine (i Bekije) u proteklome je desetljeću dobilo i čak tri rječnika, među kojima i jedan slikovni (Šamija, Ujević 2001; Šamija 2004; Šamija, Tucak, Petričević 2010).

Slabije u odnosu na govore Imotske krajine, no ipak bolje od ostatka Zagore, istraženo je područje Sinjske krajine, s tim da je u najnovije vrijeme jedan govor toga područja, bitelski, dobio vrlo sustavan i iscrpan opis, poglavito na fonološkoj i morfološkoj razini (Ćurković 2014). U *Fonološkim opisima* Dalibor Brozović i Ivka Brkić (1981) obradili su Otok pokraj Sinja, a sinjski su punktovi dobro zastupljeni i u spomenutoj monografiji Mire Menac-Mihalić (Brnaze, Sinj, Gala, Otok). Ankica Čilaš Šimpraga (2010) opisala je fonološke osobitosti novoštokavskih ikavskih govora između Krke i Neretve, obradivši pritom i dva punkta u Sinjskoj krajini – Sinj i Jabuku. Od punktova u Dalmatinskoj zagori Čilaš Šimpraga obradila je još i Badanj pokraj Drniša, Perković u trogirsko-šibenskom zaleđu, Sebišinu u Imotskoj krajini i Koteze pokraj Vrgorca. Najosnovnije informacije o govoru Prapatnica u Vrgorskoj krajini donio je Mate Kapović (2006^a), a podosta se informacija o prozodiji govora toga područja, kao i ostatka Dalmatinske zagore, može naći i u njegovoj *Povijesti hrvatske akcentuacije* (2015). Zapadni, odnosno sjeverozapadni dio Dalmatinske zagore gotovo da i nije dosad istraživani. Osim triju punktova koje su u spomenutim monografijama obradile Menac-Mihalić i Čilaš Šimpraga (Badanj, Perković, Primorski Dolac), o govorima je toga područja sažeto pisala samo Ivana Kurtović Budja (2005), koja je, kako smo već istaknuli, opisivala i skupinu zakozjačkih govora (2001). Općenito je o novoštokavskim ikavskim govorima i govorima Dalmatinske zagore pisao Josip Lisac (2003^a, 2003^b, 2008), a vrijedi spomenuti i (neakcentuirani) *Rječnik Dalmatinske zagore i zapadne Hercegovine* Ivica i Filipa Gusića (2004).

3. Metodologija

Istraživanje je provedeno na temelju građe ekscerpirane iz korpusa diktafonskih snimaka koje u Niskome prikupljamo od konca 2014. godine. Sveukupno je ispitano dvanaest izvornih govornika te je prikupljeno dvadesetak sati audiomaterijala. Najmlađi je ispitanik u vrijeme ispitivanja imao dvadeset i četiri godine, a najstarija ispitanica stotinu i jednu godinu. Većina je ispitanika rođena u Niskome te je ondje provela cijeli životni vijek, bez duljih izbjivanja iz sela. Dvije ispitanice rodom iz susjednih Kladnjica u Niskome su se nastanile nakon udaje te ondje žive više od pedeset godina i mogu se smatrati pouzdanim izvorima. Uglavnom je sniman slobodni govor, nerijetko i dijalog dvoje ili više izvornih govornika. Tijekom istraživanja sastavljeno je više dijalektoloških upitnika (po ispitivanim jezičnim

razinama), među kojima i jedan kojim se ciljano prikupljala građa potrebna za opis prozodijskih osobitosti govora.

Osim u Niskome, terenska su istraživanja provedena i u nekoliko drugih mjesta mučko-lečevačkoga prostora (Gizdovac, Gornje Postinje, Konjsko, Kladnjice) te u zamosorskom selu Kotlenicama. Ondje prikupljena građa potom je uspoređena s građom prikupljenom u Niskome. U tim je mjestima sniman govor manjega broja ispitanika, obično jednoga ili dvaju u svakome mjestu, i to prvenstveno s ciljem dobivanja podataka o prozodijskim osobitostima. Osim toga, prikupljena je građa uspoređena i s prethodno spomenutim opisima govora Dalmatinske zagore koji sadržavaju informacije o prozodiji.⁵

U radu je primijenjena uobičajena dijalektološka transkripcija. Grafemom *ń*, primjerice, označen je fonem koji se u standardnoj abecedi bilježi dvoslovom *nj*, grafemom *l* fonem koji se u abecedi bilježi dvoslovom *lj*, grafemom *ž* fonem koji se u abecedi bilježi kao *đ* i sl. Nepotpuno oslabljeni samoglasnici bilježe se u eksponentu, npr. G jd. *jǎb^ukē*. Uz nekanonske se oblike promjenjivih riječi donose gramatičke obavijesti o broju, padežu, licu i glagolskome obliku (npr. I jd. *kāmenon*; 3. jd. prez. *pǐvā*; gl. pridj. rad. ž. r. jd. *ūzēla*). Sva su oprimjerenja akcentuirana i donose se u kurzivu, a značenja manje poznatih riječi nalaze se u polunavodnicima.

4. Prozodijske osobitosti nišćanskoga govora

4.1. Inventar

Naglasni sustav nišćanskoga govora sadrži šest jedinica: kratkosilazni naglasak (*˘*), dugosilazni naglasak (*ˆ*), kratkouzlazni naglasak (*˙*), dugouzlazni naglasak (*ˊ*), nenaglašenu dužinu (*ˉ*) i nenaglašenu kraćinu (*ˋ*).

Prozodem	Primjeri
<i>˘</i>	<i>brǎća, čǎća, žǐp, ǐst 'jesti', jǎbuka, jǎńe, kǔčka, kǔcat, kǔća, mǐra, mǐsto, mǔzak, nǐčǎk, ðpćina, rǐpa, rǔžǎk, sǐst, svǎkǐ, svǐ, švrǎka, tǐca, tǐć, tkǎt</i>
<i>ˆ</i>	<i>žǎk, žǐr, grǎđ, N mn. jǎńci, lǐpo, lišće, mǎst, mēso, nǔc, ōsmǐ, plǎvǐ, rēšeno, sǐno, slǎno, strǐna, sǔnce, sǔvo, štǎp, vrǎtar 'fratar', vǔk, zlǎto, zrǎk, žǔt</i>
<i>˙</i>	<i>cǐsta, čǐla, dǎnas, dǎska, dǔnǐt, kǎtrǐga, lǔpata, mǎgla, nǔga, pribǎdaća, rǔsa, sǐlo, sǐstra, slobǔda, sramǔta, smǐće, šǐnca, slanina, vǔda, zabǎsat</i>
<i>ˊ</i>	<i>dǐte, glǐto 'dlijeto', gǔvno, krǔpa, kǔma, mǐran, mlǐko, ozlǐdit, pǐvac, rǔka, sǔmǐlat, stǎblo, svǐća, trǎva, svǎr't, šǔšt't, šǔšoń 'suho lišće', nǐžń, zvǐzda</i>
<i>ˉ</i>	<i>žǎvǎ, glǎvǎr, jedǎnǐst, jǔpǐt, kǔtǎ, krǐmǐn, malǔdvǎn, nǐkolkǔ 'nekoliko', nišćanskǐ, pǐńǔr, pǔsǎ, plǎčǔć, plǎmǐn, stǎrǐ, tǎkǔ, trǐnǐst, zǐlenǐ, žǎlǔć</i>
<i>ˋ</i>	<i>bǔra, čǎža, gǔvedo, kǔnac, kǔnap, krǎva, lǐža, mǎčka, mǎgare, nǎpadat, nǐva, prǔdat, rǐpa, slǎma, stǔlac, švrǎka, ũkrast, vǔjska, vrǎna, zǎkon</i>

U sustavu s dvama silaznim i dvama uzlaznim naglascima, zanačlasnom duljinom

⁵ Među spomenutim radovima prozodijske su osobitosti govora Dalmatinske zagore detaljnije opisane u: Šimundić (1971), Brozović i Brkić (1981), Lisac (2003^a, 2003^b), Bošnjak Botica i Menac-Mihalić (2006), Čilaš Šimpraga (2010), Ćurković (2014) i Kapović (2015).

i nenaglašenom kraćinom i duljina i intonacija i mjesto naglaska mogu imati razlikovnu ulogu.

Intonacijska je opreka, naravno, moguća samo na naglašenim slogovima:

òrā ('orah') ~ *òrā* (gl. pridj. rad. m. r. jd. od *òrat*)

pòslīn (prilog) ~ *pòslīn* (DLI mn. od *pòsā*)

strūkā (G mn. od *strûk*) ~ *strūkā* (G mn. od *strûka*)

svírā (gl. pridj. rad. m. r. jd. od *svírat*) ~ *svírā* (3. jd. prez. od *svírat*)

Na naglašenim se slogovima istodobno može ostvariti opreka po duljini i intonaciji:

kùp't ('skupljati') ~ *kúp't* ('dobiti u vlasništvo plaćanjem')

māčka (N jd.) ~ *máčka* (G jd. od *máčak*)

rāna ('ozljeda') ~ *rána* ('hrana')

tětka (N jd.) ~ *tétka* (G jd. od *tétak*)

Opreka po duljini može se ostvariti na naglašenim i nenaglašenim slogovima. Kod potonjih se opreka ostvaruje zahvaljujući postojanju zanaglasne duljine:

düg (pridjev) ~ *dûg* (imenica)

mòć (glagol) ~ *môć* (imenica)

mòre (3. jd. prez. od *mòć*) ~ *môre* (imenica)

pās (životinja) ~ *pās* (pojas)

kùcē (G jd. od *kùća*) ~ *kūće* (N mn. od *kùća*)

ĭvanon (I jd. od *ĭvan*) ~ *ĭvanōn* (I jd. od *ĭvana*)

nògu (A jd. od *nòga*) ~ *nògū* (G mn. od *nòga*)

pòsla (G jd. od *pòsā*) ~ *pòslā* (gl. pridj. rad. m. r. jd. od *pòslat*)

Razlikovnu ulogu može imati i mjesto naglaska:

mórala (gl. pridj. rad. ž. r. jd. od *mórat*) ~ *morála* (G jd. od *mòrāl*)

òbav't (omotati) ~ *òbav't* (izvršiti, učiniti)

ùteče (2. i 3. jd. aor. od *ùteć*) ~ *utèče* (3. jd. prez. od *ùteć*)

vřimena (G jd. od *vřime*) ~ *vřimèna* (N mn. od *vřime*)

4.2. Realizacija

Naglasak ` izgovara se kanonski⁶, tj. kao silazan i kratak, »odsječen« ton. Izgovor je naglaska ^ dug, s tim da je na početku kratko uzlazan, a onda većim dijelom jasno silazan. Slogovi su koji se pojavljuju iza ` i ^ niski.

Naglasci ` i ^ intonacijski se jasno razlikuju od ` i ^ . Visina zanaglasnoga sloga i kod jednoga i kod drugoga manja je od visine naglašenoga sloga, ali je veća od visine sloga koji se pojavljuje iza ` i ^ . Ipak, zbog jasne intonacijske razlike koja se ostvaruje na naglašenome slogu, visina zanaglasnoga sloga nema presudnu ulogu u razlikovanju ` i ^ u odnosu na ` i ^ , tj. ona se u njima pojavljuje samo kao »dodatno i zalihosno

6 O kanonskoj i nekanonskoj realizaciji kratkosilaznoga naglaska više u Kapović 2015: 47.

sredstvo razlikovanja naglasaka« (Kapović 2015: 689).⁷ Ne čudi stoga da se u nišćanskome govoru naglasci ` i ´ nakon potpunoga slabljenja (ispadanja) dočetnih vokala mogu normalno fonetski ostvarivati u jednosložnim riječima.⁸ Naglasak ´ ima izrazito dugo trajanje (najdulje od svih prozodema u sustavu), intonacija mu je, za razliku od intonacije ^, uglavnom ravna. Naglasak ` vrlo je kratak, po prilici kao i ^, intonacija mu je blago uzlazna ili ravna.

Zanaglasne duljine imaju nešto kraće trajanje od dugih naglašenih vokala. Intonacija im je blago silazna. U govoru su gotovo potpuno stabilne.⁹ Primjeri kraćenja ograničeni su praktički isključivo na brz izgovor (npr., obično u okamenjenom izrazu *Bđže sáčuvāj* ili čak s pokraćenim objema duljinama *Bđže sáčuvaj*). Duljine se inače artikuliraju vrlo jasno, pa su zanaglasni dugi slogovi osjetno dulji od kratkih, a vokali koji ih nose nisu podložni slabljenju.

Nenaglašena kračina, kao i u drugim govorima Dalmatinske zagore, »gubi razlikovnost te potiče promjene samoglasnika, i to kvalitativne (promjena boje samoglasnika) i kvantitativne (redukcija, sinkopa, apokopa, afereza)« (Ćurković 2014: 94).

4.3. Distribucija

Mjesto je naglasaka u nišćanskome govoru, kao i u drugim govorima u Dalmatinskoj zagori (usp. Ćurković 2014: 100), slobodno, no postoje određena distribucijska ograničenja koja su rezultat starijih akcenatskih promjena (prije svega, novoštokavske retrakcije) i koja uvjetuju rijetko pojavljivanje pojedinih prozodema na određenim slogovima u riječi, mada, kako ćemo u nastavku vidjeti, ne sprječavaju u potpunosti njihovo ostvarivanje na tim slogovima. Distribucijska se ograničenja narušavaju također i zbog nekih novijih promjena u vokalizmu, ponajprije zbog slabljenja nenaglašenoga kratkog vokala *i* (usp. također Ćurković 2014: 100).

4.3.1. Jednosložne riječi

U jednosložnim se riječima u nišćanskome govoru najčešće pojavljuju silazni naglasci: *čāj, đim, dōc, dūh, kōń, kōr, ļūt, pās, plīn, pōp, rāst* 'hrast', *sīc* 'vjedro', *sō* 'sol', *vūk, zrāk*. To se distribucijsko ograničenje, međutim, često dokida u izvorno dvosložnim ili višesložnim riječima u kojima se ispred nekadašnjega nenaglašenog kratkog *i* nalazio uzlazni naglasak. Zanaglasno se kratko *i*, kako smo već istaknuli, u nišćanskome govoru obično artikulira oslabljeno, a nerijetko je i potpuno oslabljeno (tj. ispada)¹⁰, što može rezultirati nastankom uzlazno naglašenih jednosložnih

⁷ Takav odnos uzlaznosti i visine zanaglasnoga sloga, ističe Kapović (2015: 687), nije neuobičajen za štokavski zapad. Drugačije je na štokavskome istoku, gdje je tonska opreka na naglašenome slogu gotovo dokinuta, a razlikovnost proizlazi samo iz visine zanaglasnoga sloga, koja je iza ` i ´ znatno veća nego iza ^ i ^.

⁸ O tome više ispod.

⁹ Duljine su i inače u govorima Dalmatinske zagore uglavnom dobro očuvane. Usp. Lisac 2003^a: 55; Čilaš Šimpraga 2010: 185–186; Ćurković 2014: 95; Kapović 2006^a: 114; Kapović 2015: 751; Šimundić 1971: 15–17.

¹⁰ Valja pritom istaknuti da ispadanje može biti fonetska i morfološka promjena. Usp. Kapović 2015: 688^f. U nišćanskome je govoru, primjerice, ispadanje glasa *i* u infinitivu i glagolskom prilogu sadašnjem morfološka promjena. Ti su oblici, naime, dovoljno razlikovni od drugih oblika pa si, kako ističe Kapović (2015: 688), »mogu priuštiti ispadanje zadnjeg vokala«. Ispadanje je glasa *i* u tim oblicima dosljedno i neovisno o govorniku i govornoj situaciji. Drugačija je situacija sa slabljenjem artikulacije nenaglašenoga

riječi: *káž, píš, víč, vòž*. Osim u imperativnim oblicima, primjeri jednosložnih riječi s uzlaznim naglascima potvrđeni su i u infinitivu: *prít* 'prijetiti', *rát* 'raditi', *ròt* 'roditi', *zvònt* 'zvoniti'. Takvo stanje u skladu je s prethodno rečenim o ostvarivanju prave tonske opozicije između $\grave{}$ i $\`$, odnosno $\acute{}$ i $\hat{}$ u nišćanskome govoru, tj. o zanaglasnome slogu kao zalihosnom i dodatnom sredstvu razlikovanja naglasaka (usp. Kapović 2015: 689).

Ostvarivanje uzlaznih naglasaka na jednosložnim riječima, kako smo već istaknuli, nije nepoznato ni drugim novoštokavskim ikavskim govorima Dalmatinske zagore. Zabilježeno je u Sinjskoj krajini (usp. Ivšić 1971: 26; Ćurković 2014: 100), u Lovreću u Imotskoj krajini (usp. Bošnjak Botica i Menac-Mihalić 2006: 26–27)¹¹, a prema našim podacima, prisutno je i u drugim govorima mučko-lečevačkoga prostora.¹² Osim toga, uzlazne naglaske u jednosložnim riječima nalazimo i drugdje u štokavštini, primjerice, u posavskome poddijalektu slavonskoga dijalekta (usp. Peraić 2011: 176–177), na virovitičkom, koprivničkom i križevačkom području (usp. Lončarić 1990: 83), u ikavskim štokavskim govorima u Lici itd. (usp. Lončarić 1981: 363; Milković 2009: 556; prema Kapović 2015: 689).

4.3.2. Dvosložne i višesložne riječi

Na prvome slogu dvosložnih i višesložnih riječi mogu se ostvariti sva četiri naglasaka: *bàba, bàdnàk, cùkar, čùdo, còdrov, žàvâ, jàdan, jòpèt, pòslin, prìje, stàja, tùdelê* 'odatle', *ùjac, ùvačê* || 2. jd. prez. *dôžêš*, N mn. *jânci, lišće, mēso*, N mn. *mômci*, N mn. *òvce, pùt, stâlnò, strîna, sùvo, vrâtar* || *dica, dòtrâj, dùvân, gòvedo, kòmîn, kònap, màgare, pròdat, sèlo, tàvan, tìgovac, zèro, zvònik* || *ćúvat, ćúća, krúpa, kúma, míran, rúka, šúšoñ, tráva, trídeset, víkat, vòjska, zàkon*.

U središnjim slogovima višesložnih riječi uglavnom se ostvaruju samo uzlazni naglasci, što je izravna posljedica novoštokavskoga pomicanja gotovo svih starih

kratkoga *i*, kakvo se, primjerice, u nišćanskome govoru može uočiti u DL jd. *â*-osnova, N mn. *o*-osnova, množini muškoga roda glagolskoga pridjeva radnog ili u 2. jd. imperativa. U tim oblicima, naime, dočeto nenaglašeno kratko *i* može biti oslabljeno u različitim stupnjevima (s tim da uglavnom nikada nije artikularano neoslabljeno), a katkada, nerijetko ovisno o govorniku, i potpuno oslabljeno (reducirano). Za jedan istančan opis različitih stupnjeva redukcije v. Brozović 2007: 57–58. Usp. također Lisac 2008: 107 i Ivšić 1971: 26–27.: »(...) u mnogim štokavskim govorima (osobito u podravskim i slavonskim: *Ôròv'ca, Viròv'ca* < *Virovitica* i mađ. *pince* < *pivnica, pijav'ca* i mađ. *pióca*; ispor. i mađ. *László* < *Ladislav*...) nestaje neakcentovano kratko *i*, ako nema morfološke funkcije; ispor. npr. *kòb'la, kòr'to, nòs'li* (ne: *nòsil'*) i dr., ali *màkni se*, jer je fonetski *màkn'* nemoguće«.

11 Mate Šimundić (1971: 18) ističe da u Imotskoj krajini i Bekiji »na jednosložnim riječima stoji samo brzi ili silazni naglasak«, no dodaje da »na riječima kojima se vabe ili, rjeđe, otjeruju životinje pored $\`$ čuje se $\acute{}$ te je: *mùjs* i *mijs*, *pùjs* i *pijs*, *třš* i *třš*, *vít* i *vit*«. Donosi također i imperativne primjere *bàc, dîž, gòn* kao varijante za češće primjere sa silaznim naglaskom *bàc, dřž, gòñ* ističući da razlog njihova pojavljivanja leži u »uzvičnosti zapovijedanja«.

12 Zanimljivo je, međutim, da pojedini istraživači novoštokavskih ikavskih govora Dalmatinske zagore izričito tvrde da se uzlazni naglasci ne mogu ostvariti u jednosložnim riječima. Za govor Otoka pokraj Sinja usp. Brozović i Brkić 1981: 402.: »Uzlazni ton (koji automatski nosi naglasak) može stajati na svakom slogu izuzev posljednji. To onda isključuje i naglaske $\acute{}$: i $\acute{}$ u jednosložnim riječima.« Usp. također Čilaš Šimpraga 2010: 184.: »(...) na jednosložnim riječima nije moguća opreka po tonu (...)«; i dalje: »Premda u mnogim mjestima u brzu govoru zanaglasni samoglasnici slabe (...), a nerijetko i ispadaju (ponajviše u gl. prid. rad.), građa ne raspolaže podacima o eventualnim jednosložnim riječima s uzlaznim naglaskom. Ima primjera u kojima u dvosložnom imperativu naglašenom uzlaznim naglaskom u energičnu i brzu govoru zanaglasno *i* otpada, no oni se u građi uvijek nalaze unutar naglasne cjeline: *vúc ga* 'vuci ga' (Ko), *nòs ga* 'nosi ga' (Se, Vi)«. [Ko = Kotezi; Se = Sebišina; Vi = Vid; nap. a.]

naglasaka prema početku riječi: *bocúnč'ć, dàska, devedèsèt, díte, gláva, kobànca*, G mn. *misècī, pétak, rána* 'hrana', *rúka, samàr'ć, stína, tèle, tráva, vézat, vòda, zatvòr't*, N mn. *zvòna, žèna, život*. Ipak, i to distribucijsko ograničenje ima određene iznimke, pa se naglasci $\grave{}$ i $\hat{}$, premda rijetko, ipak mogu ostvariti i na nepočetnim slogovima u riječi. Takvi se primjeri u nišćanskome govoru najdosljednije pojavljuju u inače rijetkim višesložnim tuđicama: *Austràlija, Jadrolínija* (zabilježeno i *Jadrolínija*), *dijamànt, dividènda, kaladònt/kaledònt, radijâtor*, te u također rijetkim složenicama knjiškoga podrijetla: *połoprìvreda, rimokàtolik*. Silazni se naglasak može naći i na središnjem slogu naglasne cjeline onda kada ne dođe do pomicanja naglasaka na prednaglasnicu. U nišćanskome se govoru to rijetko događa, a primjeri koje u nastavku donosimo zabilježeni su i s naglaskom pomaknutim na prednaglasnicu: *iz Mâtàsā* (također *iz Matàsā*), *od ūjca* (također *òd, ūjca*). Silazni naglasci na središnjem slogu mogu doći i u genitivu množine nekih imenica. Najčešće se to događa u višesložnim imenicama s naglaskom $\acute{}$ na penultimi: *Dalmatīnācā* prema *Dalmatīnac*, *jarēbācā* prema *jarēbac*, *komārācā* prema *komārac*.¹³ Kod konzervativnijih su govornika, međutim, zabilježeni i primjeri tipa *Dalmātīnācā, jārēbācā, kòmārācā*. Vrlo rijetko, i to samo kod manje konzervativnih govornika, silazni naglasci mogu doći i u primjerima tipa *Botūrīnā* (prema *Botūrne*), *divēnīcā* (prema *divēnca*), *kobāsīcā* (prema *kobāsca*), *kučētīnā* (prema *kučētne*), *oglēdālā* (prema *oglēdalo*, starije *špíglo*). Obično, a kod konzervativnijih govornika redovito, dolazi *Botūrīnā, divēnīcā, kobāsīcā, kučētīnā, oglēdālā* itd. Slično je stanje, kada su u pitanju silazni naglasci na središnjem slogu, zabilježeno i u drugim govorima mučko-lečevačkoga prostora. Silazni naglasci uglavnom svugdje dolaze u navedenim višesložnim posuđenicama i knjiškim polusloženicama, a posvuda je u G mn. imenica s naglaskom $\acute{}$ na penultimi zabilježen pokoji primjer sa silaznim naglaskom: *udōvācā* (Kotlenice), *jarēbācā* (Kladnjice), *Dalmatīnācā* (Konjsko, Gornje Postinje). U Konjskom i Gizdavcu češće negoli drugdje dolaze i primjeri tipa *kobāsīcā, kobānicā, divēnīcā, oglēdālā, udđvicā*.

Očekivano, s obzirom na spomenuto novoštokavsko pomicanje nepočetnih starih naglasaka prema početku riječi, u završnome se slogu u nišćanskome govoru obično ostvaruje samo zanaganasna duljina ili kračina. Izuzetaka ima, no oni su ograničeni samo na pojedine skupine riječi. Na završnome se slogu naglasak najčešće ostvaruje u imperativnim oblicima 2. lica jednine nakon redukcije dočetnoga (nenaglašenoga) *i*. Tu se zapravo radi o prefigiranim jednosložnim glagolima koje smo već spomenuli obrađujući jednosložice: *donès, napīš, požúr, pokáz*.

Osim u oblicima imperativa, završni slog može biti naglašen i u *allegro*-oblicima brojeva, i to isključivo desetica: *pedès, šezdès, osandès*. Radi se, dakle, o oblicima koji su rezultat ubrzana izgovora, a u nišćanskome se govoru najčešće pojavljuju pri izražavanju aproksimativne vrijednosti te obično dolaze uz prilog *jèdno* ili uz neku drugu deseticu (*jèdno pedès* 'pedesetak, oko pedeset'; *pedès-šezdès*). Inače se u nišćanskome govoru obično upotrebljavaju puni oblici: *pedèsèt, šezdèsèt* $\grave{}$, *osan, sedandèsèt* $\grave{}$, *dvā*). I u imperativnim oblicima i u *allegro*-oblicima brojeva na završnome se slogu ostvaruje naglasak uzlazne intonacije.

4.3.3. Nenaglašena duljina

Zbog dosljedno provedene novoštokavske retrakcije, odnosno povlačenja gotovo svih starih nepočetnih naglasaka za jedan slog prema početku riječi (npr. *rūkā* >

13 Slično je stanje u govorima Imotske krajine i Bekije zabilježio Mate Šimundić (1971: 18).

rúka) nenaglašena duljina u nišćanskome govoru može doći samo u slogovima nakon naglašenog, tj. može biti samo zanaglasna.

Valja razlikovati primarne zanaglasne duljine, koje su se izvorno nalazile iza naglaske bez obzira na retrakcije (npr. prezentski oblici *pìvān*, *plàčēn*; *vòzīš*, *mlātīš*; *rādī*), od sekundarnih zanaglasnih dužina, koje su nastale povlačenjem naglaske s izvorno dugih naglašenih slogova (npr. G jd. *lòzē* < *lozē*; G jd. *trāvē* < *trāvē*; 1. mn. prez. *kòpāmo* < *kopāmo*) (usp. Ćurković 2014: 111 i Kapović 2015: 27). Duljine se u nišćanskome govoru javljaju u sljedećim kategorijama:

1. u genitivu jednine imeničkih *ā*-osnova: *bābē*, *cīcē* (*cīca* 'dojka'), *ćúćē* (*ćúća* 'duda'), *glāvē*, *jāb^ukē*, *kāšē*, *krāvē*, *kūćē*, *lòkvē*, *lòzē*, *māterē*, *m^ukvē*, *ògredē* (*ògreda* 'ograđen prostor pašnjaka'), *pečēncē*, *pūrē*, *sālātē*, *slāmē*, *trāvē*, *vòdē*, *zēmļē*, *zòrē*. Duljina se pritom, kako smo već vidjeli, u dijelu primjera¹⁴ pojavljuje kao razlikovno obilježje u odnosu na oblike nominativa množine: *bābe*, *cīce*, *ćúće*, *jābuke*, *krāve*, *kuće*, *mātere*, *pečēnce*, *trāve*;
2. u instrumentalu jednine imeničkih *ā*-osnova: *bēnzīnōn*, *glāvōn*, *kāpōn*, *krāvōn*, *māterōn*, *nēdlōn*, *nògōn*, *pāpōn*, *pūrōn*, *rūkōn*, *sēstrōn*, *slúgōn*, *šākōn*, *šībōn*, *sik^rōn*, *stòkōn*, *vòdōn*;
3. u genitivu množine imenica svih osnova: *cūrā*, *dlākā*, *gòdīnā*, *jāhācā*, *kātrīgā*, *kónā*, *kòzlicā*, *krāvā*, *kumpīrā*, *lòpātā*, *lúdí*, *māčākā*, *místā*, *mòmākā*, *nòčí*, *òrājā*, *ovácā*, *pāsā*, *pīļākā*, *rīčí*, *sēlā*, *sitnīcā*, *stòlācā*, *svētācā*, *trīšāhā*, *zēcōvā*;
4. u dativu, lokativu i instrumentalu množine imeničkih *o*-osnova i *i*-osnova: *grūmēhīn*, *kolicīn*, *kòstīn*, *lúđīn*, *māgārcīn*, *mòmccīn*, *pāsīn*, *pòslīn*, *pīl^lćīn*, *p^ušutīn*, *sićīn*, *šudārīn* (*šudār* 'marama');
5. u imeničkim *o*- i *i*-osnovama prasl. n. p. *c* koje su završavale na poluglas i primjerima tipa *kāmēn* s analoškom zanaglasnom duljinom: *bòlēst*, *grūmēn*, *jāsēn*, *jāvōr*, *krēmēn*, *plāmēn*, *sjēvēr*, *zēlēn*.¹⁵
6. u neposljednem slogu imenica prasl. n. p. *a* i n. p. *c* s izvornom cirkumflektiranom zanaglasnom duljinom u kojima je između izvorno naglašenoga i posljednjega sloga (koji može biti i poluglas) postojao samo jedan jedini slog (usp. Kapović 2015: 503–516): *čēļād* (G jd. *čēļāđī*), *jāblān* (N mn. *jāblāni*), *kòstrēt* (G jd. *kòstrēti*), *mijūr* (G jd. *mijúra*), *mīšēc* (L jd. *misėcu*), *pāmēt* (L jd. *pamėti*) itd.
7. u imenicama s dugim tvorbenim sufiksima (-*ār*, -*nīk*, -*ōst*): *brāvār*, *lūgār*, *glāvār*; *náčēlnīk*, *òdbōrnīk*; *mlādōst*, *múdrōst*, *stārōst*, *krīpōst*;
8. u zanaglasnim slogovima koji su nastali kontrakcijom, osobito nakon vokalizacije dočetnoga *l*: im. *cākā* (novije *stāklo*), *žāvā*, *kābā*, *kòtā*, *pòsā*, *v^utā*; pridj. *tōpā* 'topao'; br. *jedānēst*, *dvānēst*, *trīnēst*, *pētⁿēst*; gl. pridj. rad. m. r. jd.: *dđkopā*, *dòšā*, *ispā*, *mògā*, *múčā*, *namákā*, *òt^lšā* (uz *òšā*), *plākā*, *pòmogā*, *pòt^učā*, *zābov^lā*. Uz potvrde glagolskoga pridjeva radnoga vrijedi istaknuti da se, osim u oblicima u kojima je dužina rezultat stezanja osnovinskoga *a* (bilo da je ono postalo od prasl. **a* ili se razvilo iz jakoga poluglasa) i vokala *a* koji je postao od dočetnoga *l*, dužina analoški, doduše ne sasvim redovito, javlja i u oblicima

14 U naglasnoj je paradigmi *C* u nominativu množine, osim dužine, razlikovan i naglasak (usp. također Ćurković 2014: 96): *glāve*, *lòze*, *vòde*.

15 Duljina izostaje u I jd. *o*-osnova: *grādon*, *rògon*, *vrāgon* i u primjerima koji su imali poluglas u nepočetnom slogu: *glādan* (uz *glāđan*), *lākat*, *nđkat*. Usp. Kapović 2015: 233. O analoškoj zanaglasnoj duljini u primjerima tipa *kāmēn* više ispod.

u kojima se pred dočetnim *a* (< /) nalazi neki drugi osnovinski samoglasnik: *bījā, čūjā, dōnijā, mīslījā, ōdbījā, prāvījā, rōdijā, srámijā, šúšijā, ūbijā, ūzejā, vīdijā, zvōnijā*. Analoška je duljina u tim primjerima zabilježena i u drugim govorima mučko-lećevačkoga prostora;¹⁶

9. u nastavcima određenih pridjeva: m. r. *bīlī, nōvī, stārī, sūvī*; ž. r. *čīstā, dūgā, mālā, stārā*; s. r. *cīlō, jākō, sūvō, zēlenō*. U tu se skupinu, naravno, uvrštavaju i pridjevi na *-nī, -jī, -skī*: *pōkōjnī, rādnī, kōzjī, krāvjī, ḅštanovskī, niščanskī*;
10. u komparativu i superlativu pridjeva svih triju rodova: m. r. *bōlī, vēcī, nājsmīšnijī, nājstārījī*; ž. r. *jāčā, vēcā, nājmlāzā, nājstārījā*; s. r. *gōrē, līpšē, nājbolē, nājtoplījē*. Isto, naravno, vrijedi i za komparativ i superlativ priloga, koji su oblikom jednaki nominativu jednine srednjega roda;
11. u dativu, lokativu i instrumentalu pridjevsko-zamjeničke sklonidbe: *dūžōn, jāčōn, māter'nōn, mōjōn, nāšōn, pōkōjnōn, prōklētōn, sōbōn, tūzōn, zēlenōn*;
12. u prezentskim oblicima: 1. jd. *pīvān, plāčēn*; 2. jd. *vōzīš, mlātīš*; 3. jd. *rādī, kōpā*; 1. mn. *svīrāmo, kōpāmo*; 2. mn. *pādāte, svīrāte*; 3. mn. *donēsū, dājū*;
13. u glagolima s imperativom na *-j*:¹⁷ *cikāj, čekāj, glēdāj, kōpāj, pīvāj, pōdāj, svīrāj*;
14. u jednini ženskoga i srednjega roda glagolskoga pridjeva radnog glagola s osnovom na korijenski samoglasnik: ž. r. *dōnīla* (u brzu govoru i *dōnla*), *pōčēla, pōpēla, pōpīla* (u brzu govoru i *pōpla*), *prōklēla, ūzēla*, s. r. *dōnīlo, pōčēlo, pōpēlo, pōpīlo, prōklēlo, ūzēla*¹⁸;
15. u glagolskom pridjevu trpnom na **-ān-*: *īzrizān, ōzīžān, skūvān, zāsūkān*;
16. u glagolskom prilogu sadašnjem: *đīčūć, lēžēc, plāčūć, žālūć*;
17. u priložima: *jōpēt, kōlkō, nīkolkō, ōklēn, tākō, tōlkō*.

4.3.4. Prebacivanje naglaska na prednaglasnicu

Novoštokavskim je ikavskim govorima Dalmatinske zagore svojstveno »vrlo (...) živo prebacivanje naglaska na prednaglasnice« (usp. Čilaš Šimpraga 2010: 186), a niščanski govor u tom pogledu ne predstavlja iznimku.¹⁹ Kapović (2015: 32) naglašava

16 Kurtović Budja (2009: 119) u Makarskome primorju zabilježila je primjere *čūō, dōnīō, kúpīō, sidijō, vīdiō, dōnijā, lōvijā, mīslījā, skīnijā* itd., također sa zanaglasnom duljinom. Takvih analoških duljina u muškome rodu jednine glagolskoga pridjeva radnog zacijelo ima i drugdje u štokavštini. Usp. Čurković 2014: 97.

17 Kapović (2015: 331, 406) ističe da duljina u tim primjerima nastaje kompenzatornim duljenjem zbog gubljenja vokala u starom imperativnom dočetu **-jī*. Usp. također Mihaljević 2014: 171.

18 Kapović (2015: 635) ističe da su navedeni oblici ženskoga roda nastali ujednačavanjem prema oblicima srednjega roda tipa *pōčēlo* te dodaje da su oblici tipa *popīla, počēla* svojstveni većini štokavskih govora, među ostalim, govorima Vrgorske krajine, dubrovačkoga područja, Posavine i mnogim hercegovačkim govorima. Taj tip zabilježili smo i u govoru Konjskoga, Gizdavca i Kotlenica, s tim da se i u tim govorima kod manje konzervativnih govornika pod utjecajem standardnoga jezika pojavljuje tip *pōpīla*.

19 U nedostatku podataka iz drugih sredina u dijalektološkoj se literaturi nerijetko ističe da je prenošenje naglaska na prednaglasnicu najdosljednije provedeno u govorima Imotske krajine i Bekije. Usp., npr. Lisac 2003^a: 55; 2008: 109, Čurković 2014: 32, pri čemu se istraživači pozivaju na Šimundićev podatak o devedesetpostotnom prenošenju naglaska na prednaglasnicu u govorima toga područja. Usp. Šimundić 1971: 20. Niščanske primjere (i primjere iz drugih govora mučko-lećevačkoga prostora) nismo statistički obradili, no sa sigurnošću možemo reći da se u njima naglasak, uz vrlo rijetke i uglavnom nesustavne iznimke, uvijek prenosi na proklitiku kada za to postoje uvjeti. Po svoj prilici takvo se stanje može očekivati i u zapadnijim govorima trogirskoga i šibenskoga zaleđa.

da je kod takvih pomicanja/prebacivanja naglaska potrebno razlikovati dvije pojave: 1) prenošenje ili oslabljeno pomicanje naglaska, tj. novoštokavsku retrakciju naglaska u svezama prijedloga/veznika/čestice s imenskom riječju ili glagolom, i 2) preskakanje ili neoslabljeno pomicanje naglaska, tj. prebacivanje naglaska na prijedlog/veznik/česticu koje nije povezano s novoštokavskom retrakcijom, a osim u novoštokavskim, javlja se i u čakavskim govorima i nekim drugim slavenskim jezicima. Ta se dva tipa pomicanja naglaska razlikuju po više kriterija. Jedan je od najočitijih naglasak koji se pojavljuje kao rezultat pomicanja. Preskakanje, naime, rezultira kratkosilaznim naglaskom na početku naglasne cjeline: *dò.dvī, ĩz.pòja* [ĩspo]a], *ĩz.soli* [ĩsoli], *nà.břdu, nà.grēde, nà.mōre, nà.nōs, nà.oko, nà.osan, nà.pamēt, nà.svīt, nà.ugovōr, nĩz.břdo, nĩza.strānu, ò(d).šest, pò.zlāto, pòd.rũku, pòd.vodu, prĩd.nōć, prĩd.noson, sũ.pēt, ù.deset, ù.gāj, ù.glāvu, ù.kosti, ù.zemľu, zà.lĩk(a), zà.rũku* itd. S druge pak strane, prenošenje rezultira kratkouzlaznim naglaskom na slogu ispred onoga koji je izgubio naglasak: *ispřid.cřkvē* [ispřicřkvē], *iz.škōlē* [ĩškōlē], *izà.k'čē, kò(d).ogredē, kròz.kuču* [kròskuću], *nà.kuču, nà.nās, nà.sũncu, nē.dōžē, nē.more, nē.nosĩ, nē.rādĩ, nē.vĩdĩ, nē.znān, ò.mōmčĩn, ò.curon, òd.cicē* [òcicē], *òd.kvārta* [òtkvārta], *pò kes'cu, pò.kuč', prikò.sebe, ù.krāj, ù.l'su* (l'isa 'ulaz u dvorište'), *ù.p'smon, ù.škōlu, zà.tebe*. Osim toga, kod preskakanja se naglasak pomiče na apsolutno prvi slog naglasne cjeline, a kod prenošenja (samo) na prethodni slog (usp. Kapović 2015: 32): *ĩspod.čāsti* [ĩspočāsti] ~ *ispòd.kučē* [ispòtkučē]; *ĩza.uva* ~ *izà.k'čē; òko.vrāta* ~ *okò.k'čē; prĩko.břda* ~ *prikò.volē*.²⁰

Pomicanje naglaska na veznike nije tako dosljedno kao pomicanje na prijedloge i čestice. Kapović (2015: 34) ističe da se u novoštokavskim govorima na veznike naglasak pomiče samo onda kada se oni upotrebljavaju s ciljem isticanja ili kada povezuju samo određene riječi. U nišćanskome se govoru naglasak prebacuje samo na veznike *i* i *ni*: *dēset ĩ.pō; pedēsēt ĩ.ōsmē; krũva ĩ.s'ra; kũpusa ĩ.mēsa; sĩn ĩ.čēr; Nēk je ĩ skupľē, sāmò da je dòbro.; Nē vĩžā nĩ.sũnca nĩ.misēca.; Nĩsmo mĩ potròšli nĩ.kvarat ĩľa zà godnu dānā.; Nēcemo ĩć nĩ.jā nĩ.tĩ.; Jēdna.j ũdāna ù.Mũc, jēdna nĩje nĩ.udāna.; Bĩlo.b'ĩ po trĩdesēt, já.m'slĩn, ĩ.k.vrāgu.; ĩmala.san ĩ.dvĩ tětke.; žāvlijē.smo ĩ.mĩ bĩle.; ĩ.umrā.je, jā nē.znān jēsan.ga vĩšē vĩdla.; Tō.je dāvalo ĩ.kapōn ĩ.šakōn*. Prebacivanje može i izostati, poglavito kada veznici ne dolaze u intenzifikatorskoj službi: *Bĩjā.j zēlenĩ kũpus i sũvō mēso, tō.j se kũvalo na Bòž'ic ũjtro; ũzēla mālũ... i u nārānku... ĩgrala i pĩvala*. Na druge se veznike naglasak nikada ne prebacuje: *Mālā ĩžē četvřtĩ rāzřed, a mālĩ drũgĩ.; Őn sidĩ tũte, a jā sidĩn óde.; Jā san bĩjā mežu bōľĩn strēlcĩn, al nēmu nē mogu vòdu nòsit*.

Punoznačna tonička riječ rijetko može izgubiti naglasak i osloniti se na drugu punoznačnu toničku riječ. Obično se to događa u tzv. okamenjenim izrazima (usp. Ćurković 2014: 102): *dobrò.jutro, dobrā.vēčē, dvā.dāna/dvā.dnĩ, trĩ.godne, pò.ũrē, já.m'slĩn, stó.l'tārā*. Prenošnje naglaska može i izostati onda kada se žele posebno istaknuti sastavnice okamenjenoga izraza: *Rāzala je dvā dāna; Trĩ gòdne je òn tāmò bĩjā*. Povezivanje dviju toničkih riječi u jednu naglasnu cjelinu zabilježeno je i drugdje u Dalmatinskoj zagori. Tomislava Botica Bošnjak i Mira Menac-Mihalić (2006: 38–39) tu su pojavu zabilježile u govoru Lovreća, a Dijana Ćurković (2014: 102) u govoru Bitulića. Dugouzlazni se naglasak na proklitici pojavljuje u primjerima *zà.me, nā.te, zā.ñe* 'za nj', *ũ.se* i sl., koji redovito dolaze i u drugim novoštokavskim govorima. Duljina na prijedlogu u tim se primjerima objašnjava preskakanjem

20 Razlika ima još. Preskakanje je praslavenska pojava koja se u načelu (uz neke iznimke) događa samo ondje gdje je u praslavenskome bio cirkumfleks, dok je prenošenje mlada, novoštokavska pojava. Usp. Kapović 2015: 32.

naglaska na proklitiku (tip *zâ mę) koji pritom nije pokraćen u dvosložnoj naglasnoj cjelini (tip zlâto), dok se uzlaznost može objasniti analogijom prema spomenutom novoštokavskom tipu dvâ, dâna (usp. Kapović 2006^b: 75–76).

4.3.5. Riječi s dva naglasaka

Dva se naglasaka u jednoj riječi u niščanskome govoru pojavljuju vrlo rijetko, npr. pòlusèstra, pòlubràt (zabilježeno i polùbrat). Najčešće se dva naglasaka pojavljuju u superlativnim oblicima, s tim da je pritom važno naglasiti razliku između superlativnih oblika tvorenih od dvosložnih i višesložnih komparativa. U prvima se, naime, osobito kod konzervativnijih govornika, obično pojavljuje jedan naglasak: nâjbolē, nâjmlazâ, dok se u drugima redovito ostvaruju dva naglasaka: nâjsmišnijī, nâjstârijī, nâjtòpljē.

4.4. Podrijetlo

4.4.1. Odrazi praslavenskih prozodema

Praslavenski stari akut (*^u), ne uzimajući u obzir naknadna duljenja i retrakcije, o kojima će biti riječi kasnije, odrazio se kao ^u : bāba, blāto, brāt, būra, krāva, nīva, rāno, rīpa, švrāka, vrāna (usp. Kapović 2008: 9–12; Kapović 2015: 216–230). Kako ćemo vidjeti u nastavku, isti odraz ima i praslavenski kratki cirkumfleks (kao i kratki neoakut i pokraćeni dugi cirkumfleks), no za razliku od njih ^u koji je nastao od staroga akuta u niščanskome se govoru može samo oslabljeno pomicati na prethodni slog (tj. ne može preskakati na apsolutni početak naglasne cjeline): ù,blato, pò,brata, nà,b^uru, zà,kravon.

Praslavenski kratki (*^u) i dugi cirkumfleks (*^u) uglavnom su ostali isti, tj. odrazili su se kao ^u, odnosno ^u te su pritom sačuvali praslavensko preskakanje naglasaka: G jd. bōga (òd,boga), A jd. nēbo (nà,nebo), A jd. òko (nà,oko) || A jd. grād (ù,grād), A jd. mēso (ù,mēso), A jd. zlāto (pò,zlāto). Kratki se cirkumfleks, međutim, u nekim slučajevima odrazio i kao ^u. Takav odraz posljedica je kompenzatornoga duljenja do kojega je došlo nakon otpadanja slaboga poluglasa u riječima stare n. p. c s početnim kratkim cirkumfleksom. Rezultati su toga duljenja danas vidljivi u N i A jd. o-osnova, i-osnova i nekih starih suglasničkih osnova (usp. Kapović 2008: 12–13; Kapović 2015: 232): bōg, bōs, dān, nōs, kōst. Isti je odraz kratkoga cirkumfleksa i u riječima u kojima je on izvorno stajao na slabome poluglasu. U tim je primjerima nakon otpadanja slaboga cirkumfektiranog poluglasa *^u pomaknut na sljedeći slog kao ^u (usp. Kapović 2015: 234): NA jd. cēr, dvâ, stō. Dugi se cirkumfleks, osim uobičajenoga odraza ^u, može odraziti i kao ^u, i to u višesložnim riječima²¹: A jd. dīcu (< *dēṭc̣q̣), prāsād (< *pōrsaḍ), G jd. prāseta (< prāse < pōrsē), sīnovi (< sīnove), sī̄ce (< *sīrḍce).

Odras praslavenskoga kratkog neoakuta stopio se s odrazima staroga akuta, kratkoga cirkumfleksa i pokraćenoga dugog cirkumfleksa (bōh, kōža, krōv, 3. jd. prez. mōre, 3. jd. prez. nōsī, pōp), s tim da ^u koji je od njega nastao ne preskače na apsolutni početak naglasne cjeline: i,pop, pòd,krov [pòtkrov], nē,more, nē,nosī (usp. Kapović 2008: 2, 13; Kapović 2015: 373). Na zapadnojužnoslavenskome je području kratki neoakut ipak sporadično produljen u dugi neoakut, koji se onda u niščanskome govoru

21 Detaljnu raščlambu slučajeva u kojima dolazi do kraćenja v. u Kapović 2015: 238–251.

odrazio kao $\hat{~}$: *môj, tvôj, svôj*²², *ôn, nôž, jêž, dvôr, pân*.²³ Dugi neoakut odrazio se kao $\hat{~}$: *klétva, klûč, krâl, 1. jd. prez. vrâtin*.

4.4.2. Predsonantsko duljenje

U nišćanskome govoru, kao i drugdje u štokavštini i čakavštini, rubno i kajkavštini (usp. Kapović 2015: 554), dolazi do duljenja kratkih i pokraćenih vokala ispred sonanata.²⁴ Duljenja su uglavnom ograničena na unutrašnje slogove zatvorene sonantom, tj. na vokale koji se nalaze ispred suglasničke skupine sa sonantom (-RC-) te na završne slogove zatvorene glasom *j* (-j#). U nastavku ćemo se najprije osvrnuti na duljenja u završnim, a potom i na duljenja u unutrašnjim slogovima.

4.4.2.1. Duljenja u završnim slogovima

Kako smo netom istaknuli, u nišćanskome je govoru predsonantsko duljenje u završnim slogovima ograničeno na slogove zatvorene glasom *j*, a rezultat je duljenja, naravno, ²⁵: *dvôj* 'dvoje', *gñôj, krâj, ðbôj, râj, rôj, strôj, trôj* 'troje', *zbrôj*. U dijelu primjera duljenje ipak izostaje. Tako je, primjerice, u dvosložnim imenicama *zástoj, závoj*, u kojima bi se kraćina ispred *j* mogla objasniti ujednačavanjem prema oblicima kosih padeža – *zástoja, závoja* – u kojima do duljenja nije ni moglo doći jer slog nije bio zatvoren (usp. Kapović 2015: 565). S druge pak strane, posuđenice *čâj* i *nôj* pokazuju da duljenje vokala u završnome slogu zatvorenome glasom *j* nije sinkronijsko pravilo. Duljenja nema ni u slabo frekventnom primjeru *zmâj*.

Pred ostalim sonantima koji zatvaraju završni slog do duljenja ne dolazi ni u naglašenim ni u zanaglasnim slogovima: *dîm, mîln, pûn, sân, sîr, stâr, zdrâv* || *cjven, čûdan, čôrov, gòtov, jâdan, jêsan, nîsan, pèčen, pûn, sramèžljiv, šêpov, zèlen*. Duljenja u nišćanskome govoru nema ni u posvojnim pridjevima i zamjenicama tvorenima pomoću sufikasa *-ov* i *-in*: *dîdov, generálov, glavárovo, Malêšov, Mârkov, mišov, níjov, stričovo* || *bâbin, čâcin, Mátin, néžin, Ródin, sèstrin, Stîpin, Škórin, Žmârešin*. Pred dočetnim sonantima, uključujući i posvojne pridjeve i zamjenice na *-in* i *-ov*, duljenja nema ni u Kladnjicama, Gizdavcu i Gornjem Postinju, a isto stanje Kapović (2006^a: 115; 2015: 571) bilježi u Vrgorskoj krajini. U Konjskom i Kotlenicama dulje se samo vokali pred dočetnim sonantom u posvojnim pridjevima i zamjenicama (*bâbin, dîdov*), dok u ostalim primjerima duljenja nema (*gòtov, jâdan, pèčen*). Identično je stanje u Biteliću u Sinjskoj krajini, gdje dolaze primjeri *pèčen, pûšten, zèlen*, ali *bâbin, sînov, strîčev, Dújîn* (usp. Ćurković 2014: 107). U Imotskoj krajini, Makarskom

22 Primjeri *môj, tvôj, svôj* mogli bi se teoretski objašnjavati i kao rezultat predsonantskoga duljenja, što dio autora i čini. Usp. Holzer 2011: 87. Kapović (2015: 400), međutim, ističe da je u govorima koji imaju neoakut u sustavu duljenje u navedenim primjerima uvijek neoakutsko, za razliku od tipičnih predsonantskih duljenja, koja u takvim govorima mogu biti i cirkumfleksna (npr. u Posavini).

23 O sporadičnim duljenjima kratkoga neoakuta više u Kapović 2015: 400–407.

24 S tim da je duljenje znatno dosljednije u čakavštini nego u štokavštini. Usp. Langston 2015: 28.

25 I izvorno je predsonantsko duljenje u nišćanskome govoru vjerojatno bilo cirkumfleksno. Tu je pretpostavku za čitavo novoštokavsko područje iznio Pavle Ivić (1981: 71, prema Kapović 2015: 569), no njegovu je ideju relativizirao Mate Kapović (2015: 570). Polazeći od činjenice da je u kosovsko-resavskim i šumadijsko-vojvođanskim novoštokavskim govorima naknadno potvrđeno neoakutsko duljenje, Kapović (2015: 570) ističe da je na štokavskome istoku takvo duljenje najvjerojatnije i bilo izvorno, dok s druge strane, »za bar dio istočnohercegovačkih i zapadnih ikavskih govora u susjedstvu dubrovačkog područja i južnijeg čakavskog područja se doista može pretpostaviti izvorno cirkumfleksno duženje«.

primorju i štokavskim Poljicima primjera predsonantskoga duljenja ima znatno više. U Imotskoj krajini Šimundić (1971: 16), primjerice, nalazi potvrde tipa *stríčēv*, *sèstrīn*, *gòtōv*, *jàlōv* (usp. također Kapović 2015: 571), a identično su stanje u Lovreću zabilježile i Bošnjak Botica i Menac-Mihalić (2006: 37): *Màrkōv*, *màterīn*, *négōv*, *nézīn*, *sīrōv*, *stríčēv*. U Kostanjama u Gornjim Poljicima (moji podatci) dolaze primjeri tipa *bàbīn*, *dīdōv*, *gòtōv*, *jādān*, *jèsān*, *pèčēn*, ali i tipa *kōń*, *náčīn*, *prózōr*, *pūn*, *tāvān* (za Gornja Poljica usp. također Kapović 2015: 572), a slično je i u Makarskome primorju: *lùkāv*, *glùpān*, *privarēn* || *dīm*, *kōń*, *cār*, *sīr*, *dlān* (usp. Kapović 2008: 24; Kapović 2015: 572; Kurtović Budja 2009: 138).

4.4.2.2. Duljenja u unutrašnjim slogovima

U unutrašnjim slogovima do duljenja izvorno kratkih i pokraćenih vokala dolazi ispred -RC- (suglasničke skupine čiji je prvi član sonant), i to:

- na izvorno naglašenim slogovima unutar riječi: G jd. *žāvla*, N mn. *jāńc*ⁱ, G jd. *jārca*, G jd. *kvārta*, *mūrva* (usp. G mn. *mūrāvā*), G jd. *pālca*, G jd. *pūnta*, *slānka*, G jd. *stārca*, *sūnce*, *ūjna*;
- na slogovima s kojih je naglasak povučen: *divōjka*, G jd. *gīzdāvca*, *kòlinka* 'kolijevka', G jd. *òdōjka*, *òpānc*ⁱ, G jd. *ponèdījka*, *ràšējka*, G jd. *tjgōvca*;
- na slogovima na koje je naglasak povučen: G jd. *bájma*, G jd. *dóca* (< *dólca*), *gónvo*, G jd. *júnca*, G jd. *kóca* (< *kólca*), G jd. *kónca*, G jd. *lónca*, G jd. *lówca*, *óvca*, G jd. *óvna*, G jd. *sinóvca*, G jd. *stóca* (< *stólca*), G jd. *télca*, G jd. *udóvca*;
- u zanaglasnim nezavršnim slogovima: G jd. *bàlāvca* (uz *bàlōvca*, prema *bàlov*), G jd. *słīnāvca* (uz *słīnōvca*, prema *słīnov*).

Vrijedi istaknuti i nominativne oblike *júnac*, *lówac*, *sinóvac*, *udóvac* itd., kod kojih su kratki vokali analoški produljeni prema oblicima kosih padeža (usp., primjerice, genitivne oblike *júnca*, *lówca*, *sinóvca*, *udóvca*). Analoška se duljina može čuti i u primjeru *lónac*, s tim da ipak češće dolazi oblik s kraćinom – *lònac*. Kračina se dosljedno čuva u primjerima *dòlac*, *kòlac*, *kònac*, *stòlac* itd.²⁶

Do duljenja izvorno kratkih vokala može doći i pred skupinom -RC- koja je nastala na granici osnove (koja je, naravno, završavala sonantom) i različitih sufiksaka. Do duljenja redovito dolazi pred sufiksima -ka: *bījka*, *Botūrīnka*/*Batūrīnka* (prema *Botūrne*/*Batūrne*), *Bjštānōvka* (prema *Bjštānovo*), *Lècāvka* (prema *Lècévca*), *Màletīnka* (prema *Màlet'ćī*), *Šīklōvka* (prema *Šīklov*); i -je: *mázēńe*, *zdrāvje*.

Pred sufiksom -č'ć također obično dolazi do duljenja: *bocúnč'ć*, *dóč'ć* (< *dólč'ć*), *jánč'ć*, *kóč'ć*, (< *kólč'ć*), *kreménč'ć*, *lónč'ć*, *stóč'ć* (< *stólč'ć*), *tavánč'ć*. Ipak, zabilježeni su i primjeri u kojima nema duljenja, vjerojatno pod utjecajem osnova na šumnik: *jārč'ć*, *pànč'ć*. Duljenje nije redovito ni pred sufiksom -n'ca, pa nalazimo primjere *Pepéln'ca*/*Pepéļnca* (češće *Čīstā srída*) i *bólnica*/*bólñca*, ali *glàvn'ca*/*glàvñca*. Isto je i sa sufiksom -nīk: *náčēlnīk*, *òdbōrnīk* (ali *vòjnīk*).

Duljenje izostaje pred sufiksom -ba: *bòrba*, *dvòjba*, *mòlba*, a obično i pred dugim sufiksima -jī: *krāvjī*, *òvčjī* i -skī: *bjštānovskī*, *dòvskī* 'duhovskī', *nīščānskī*, *pòjskī*, *žēnskī*. Ipak, redovito dolazi *bètōnskī* (prema *bètōn*) i *zidānskī* (prema *zidār*), ali i *stārīnskī*.

26 Sličnu situaciju u govoru Bitelića bilježi Dijana Ćurković (2014: 108). Ankica Čilāš Šimpraga (2010: 185) primjere analoških duljenja (spomenute primjere autorica zapravo ne tumači analoškim duljenjem, nego govori o duljenju otvorenih slogova pred sonantom) nalazi u Badnju, Jabuci, Sinju i Omišu, dok u većini obrađenih punktova istočno od Cetine (Kotezi, Zaostrog, Vid, Sebišina) ne registrira duljenje.

Očekivano, duljenja nema pred skupinom -RC- nastalom redukcijom vokala (uglavnom *i*) u zanaglasnom slogu: N mn. *čòbance*, gl. pridj. rad. ž. r. jd. *dònlà*, gl. pridj. rad. ž. r. jd. *gòrla*, *kosòvca*, A jd. *Lèćevcu*, gl. pridj. rad. m. r. mn. *òstavl̃*, *Tòmca*, *tòlkī*, *ùjtru*, *vàrcāk*, s. r. *vèlkō*. Duljenja nema ni u posuđenicama: *brònzīn*, *kàldrma*, *spòntānī*, *trombóza*, *àrtèrija*, *làncūn*, *tèrluc̃*.

4.4.3. Duljenja tipa *kāmēn*²⁷

Već smo istaknuli da se u nišćanskome govoru kratki i pokraćeni vokali ni u naglašenom ni u nenaglašenom slogu ne dulje pred završnim sonantom, osim ako je taj sonant *j*. Ipak, u nizu primjera u nišćanskome govoru nalazimo zanaglasnu duljinu pred sonantima *n* i *r* koji zatvaraju posljednji slog riječi: *jēsēn*, *krēmēn*, *plāmēn*, *zèlēn* itd. Ta duljina, međutim, ističe Kapović (2015: 639) »nema veze sa sonantom, nego je riječ o uobičajenoj dužini u N i A *o-* i *i-*osnova stare n. p. *c* koje su završavale na poluglas«²⁸. U oblicima kosih padeža duljina redovito izostaje: *jēsēn* – *jēsēni*; *krēmēn* – *krēmēna*; *plāmēn* – *plāmēna*.

U nišćanskome govoru, a po svoj prilici i u drugim govorima Dalmatinske zagore, duljinu neočekivano nalazimo i u *o*-osnovama izvorne n. p. *a* na *-en* i *-or*: *grūmēn*, *jāsēn*, *jāvōr*, *kāmēn*, *mrāmōr*, *p̃stēn*, *sjèvēr*, *ùgljēn*.²⁹ Kako duljina u tim primjerima po svemu sudeći nije fonetska, najjednostavnije ju je objasniti analogijom prema prethodno navedenim imenicama stare n. p. *c* (tip *plāmēn*), gdje je, kako smo vidjeli, očekivana (usp. Kapović 2015: 640). Isti tip duljenja u nišćanskome i drugim novoštokavskim govorima dolazi u izoliranome primjeru *mātē(r)*, koji se, međutim, ne može objašnjavati analogijom kao spomenute *o*-osnove. Kapović (2015: 640) ističe da bi se teoretski moglo pretpostaviti štokavsko fonetsko duljenje u zanaglasnom slogu (iza *˘*) ispred *-r#* i *-n#*, no takvo što dovelo bi do novih »problema« jer bi se primjeri tipa *pāžen*, *vīžen* i sl. morali objašnjavati analogijom prema oblicima drugih rodova (u kojima duljina nije očekivana), što ne bi bilo sasvim uvjerljivo.

Analoško širenje duljine na oblike kosih padeža u nišćanskome i drugim govorima mučko-lečevačkoga prostora nije zabilježeno, pa redovito dolaze primjeri *jāsēn* – *jāsēna*, *kāmēn* – *kāmēna*, *sjèvēr* – *sjèvera*, *ùgljēn* – *ùgljena*, *zèlēn* – *zèleni* itd.

4.4.4. Novoštokavska retrakcija

Jedno od najvažnijih obilježja novoštokavskih govora jest dosljedno pomicanje gotovo svih starih nepočetnih naglasaka za jedan slog prema početku riječi te posljedično nastajanje novoštokavskih naglasaka *˘* i *˘*. Konačan rezultat retrakcije ovisio je o kvantiteti sloga, tj. o broju mora sloga na koji je (stari) naglasak pomican. Ako je taj slog imao dvije more, pomicanjem naglasaka za jednu moru unatrag nastajao je *˘* (V̄CV̄ = V̄V̄CV̄ > V̄V̄CV = V̄CV) te je pritom, naravno, dolazilo do eliminacije prednaglasnih duljina: *dūšā* > *dúša*, *glāvā* > *gláva*, *grānā* > *grána*, *krūpā* > *krúpa*, *licē* > *lice*, *nārōd* > *národ*, *pīsmō* > *písmo*, *rūkā* > *rúka*, *sāmā* > *sáma*, *slānā* > *slána*, *stīnā* > *stína*, *sūdāc* > *súdac*, *trāvā* > *tráva*, *vīnō* > *víno*, *zīmā* > *zíma*. Ako je pak slog na koji je naglasak pomican imao jednu moru, nastajao je *˘* (VCV̄ = V̄CV̄ > V̄CV

27 Prema Kapović 2015: 639–640.

28 O tom kompenzatornom duljenju više u Kapović 2015: 231–233.

29 Duljinu smo u tim primjerima zabilježili i u drugim govorima mučko-lečevačkoga prostora te u Kotlenicama u Zamosorju, a registrirala ju je i Dijana Ćurković (2014: 110) u govoru Bitelića.

= $\dot{V}CV$): *danàs* > *dànas*, *daskà* (< *daskà*) > *dàska*, *lopàta* > *lòpata*, *maglà* (< *maglà*) > *màgla*, *noğà* > *nòga*, *rosà* > *ròsa*, *selò* > *sèlo*, *sestrà* > *sèstra*, *sramotà* > *sramòta*, *vodà* > *vòda*, *ženà* > *žèna*, *živòt* > *život*. Ako je slog s kojega je naglasak pomican bio dug, na njemu je nakon retrakcije naglasaka ostajala (sekundarna) zanaglasna duljina: G jd. *glāvē* > *glāvê* > *glāvē*, *kolāč* > *kòlāč*, 1. mn. prez. *kopāmo* > *kòpāmo*, 1. mn. prez. *ležīmo* > *lèžīmo*, *muškī* > *mùškī*, G jd. *vodē* > *vodê* > *vòdē*, G jd. *ženē* > *ženê* > *žènē*.

Već smo istaknuli da do retrakcije naglasaka dolazi i u naglasnim cjelinama, odnosno u svezama prijedloga/veznika/čestice i punoznačne riječi: *ispriđ*, *cřīkvē* [ispričřīkvē], *izškolē* [iškolē], *pòkuć*, *prikòsebe*, *ùkrāj*, a isto vrijedi i za tvorbu: *pàdat* ~ *nàpadat*, *pràvit* ~ *nàpravīt*, *dāt* ~ *pròdat*, *kràst* ~ *ùkrast*.

4.4.5. Kanovački naglasak

Pod kanovačkim se duljenjem/naglasakom, ističe Kapović (2015: 734), razumijevaju različiti i ne potpuno povezani fenomeni, a neki su od njih potvrđeni i u niščanskome govoru. Najčešće se kanovačkim duljenjem označava nastanak nove duljine na starim kratkim slogovima kod oksitoneze (tip *ženà* > *žènà*) te duljenje kod povlačenja naglasaka na prethodni slog (tip *ženà* > *žèna/žèna*) (usp. Kapović 2015: 734). U niščanskome govoru, a ni drugdje u Dalmatinskoj zagori, takvo kanovačko duljenje nije zabilježeno (usp., npr., Ćurković 2014: 112; Kapović 2015: 738), pa redovito dolaze primjeri tipa *kòza*, *sèlo*, *sèstra*, *vòda*, *žèna* itd.

Drugi fenomen koji se naziva kanovačkim naglasakom jest neetimološka duljina koja se u pojedinim riječima pojavljuje na starim kratkim *e, *o, *z i *b (usp. Kapović 2015: 741). Neetimološka se duljina najčešće pojavljuje u \bar{a} -osnovama, a nakon produljenoga vokala redovito dolazi sonant ili zvučni suglasnik. U niščanskome je govoru i drugim govorima mučko-lećevečkoga prostora neetimološka duljina redovito potvrđena u primjerima *ròda*, *sárma*, *táva*. Može se čuti i u primjeru *bóra*, koji je očito pod utjecajem standardnoga jezika u novije vrijeme prodro u govore Dalmatinske zagore budući da u većini istraženih govora konzervativniji govornici taj leksem ne upotrebljavaju ili im uopće nije poznat. U Kotlenicama je potvrđeno i *zòva* (uz starije *zòvna*, koje većinom dolazi i drugdje po Zagori). Kračina redovito dolazi u primjerima *jèla* i *smòla* (u Konjskom zabilježeno i *smòla*), a nerijetko i u primjeru *zmija* (premda je potvrđeno i *zmija*).

I u trećem se fenomenu koji se naziva kanovačkim naglasakom neetimološki dugouzlazni naglasak pojavljuje na mjestu kratkouzlaznoga. Kapović (2015: 742) ističe da se radi o štokavskome procesu u kojem se u izvedenicama strukture 'prefiks + osnova + nulti morf' na prefiksu pojavljuje dugouzlazni naglasak (*pròzor* umjesto *pròzor*), i to analoškim duljenjem koje u prefiksima $\dot{o}(b)$ -, $\dot{p}r\dot{o}$ -, $\dot{p}\dot{o}$ -, $\dot{p}\dot{o}d$ -, $\dot{s}\dot{a}$ -, \dot{iz} -, \dot{u} - (< * $\dot{v}\dot{z}$ -) nastaje prema izvornoj dužini u prefiksima *ná*-, *zá*-, *prí*-, *prijé*-/*pré*-, *ráz*-, *nád*-. U niščanskome govoru kanovački naglasak toga tipa nalazimo u primjerima *pròzor* i *sàbor*. U većini primjera ipak dolazi očekivana kračina: $\dot{o}mot$, $\dot{o}pis$, $\dot{o}tok$, $\dot{p}\dot{o}nos$, $\dot{p}\dot{o}pis$, $\dot{p}\dot{o}skok$, $\dot{p}\dot{o}tok$, $\dot{p}\dot{o}rok$.

Uvjetno bi se kanovačkim naglasakom, naglašava Kapović (2015: 743), mogao smatrati i sekundarni naglasak u imenicama na -*ña*: tip *pròšña* prema tipu *grádña*. U niščanskome govoru i drugim ispitanim govorima mučko-lećevečkoga prostora taj tip kanovačkoga naglasaka nije potvrđen, pa redovito dolaze primjeri *nòšña*, *pròšña*, *kòšña* (uobičajenije *kòšdba*).³⁰

30 Dijana Ćurković (2014: 112) u govoru Bitelića bilježi primjere *vòžña* i *pròšña* te ističe da se primjeri

5. Zaključak

Provedena analiza pokazuje da je akcentuacija u nišćanskome govoru dosljedno novoštokavska. U sustavu se pojavljuju četiri naglasaka (` , ^ , ` , ´). Naglasci ` i ^ realiziraju se kanonski, tj. prvi kao silazan i kratak, »odsječen« ton, a drugi s prevladavajućom silaznom intonacijom nakon kratka uzlaznog početka. Intonacijski se od njih jasno razlikuju naglasci ` i ´, pa visina zanaglasnoga sloga, koja je i kod jednoga i kod drugoga manja od visine naglašenoga sloga, ali veća od visine sloga koji se pojavljuje iza ` i ^, nema presudnu ulogu u razlikovanju ` i ´ u odnosu na ` i ^, tj. pojavljuje se samo kao dodatno i zalihosno sredstvo razlikovanja naglasaka. Starija se distribucijska ograničenja rijetko narušavaju. Na jednosložnim se riječima uglavnom ostvaruju silazni naglasci, no zbog nerijetkoga potpunog slabljenja (ispadanja) nenaglašenoga kratkog *i* na njima su zabilježeni i uzlazni naglasci (npr. *káž*, *píš*), koji se iz istoga razloga mogu pojaviti i na posljednjem slogu dvosložnih riječi (npr. *pokáz*, *napíš*). Silazni naglasci rijetko mogu doći u središnjem slogu višesložnih riječi, i to u posuđenicama (*radijátor*), knjiškim složenicama (*poľoprivreda*), višesložnim množinskim genitivnim oblicima s naglaskom ´ na penultimi nominativnoga oblika (*Dalmatínaca*) i iznimnim slučajevima neprebacivanja naglasaka na prednaglasnicu. Zanaglasna je duljina u nišćanskome govoru, kao i u drugim govorima Dalmatinske zagore stabilna, a vrlo rijetki primjeri (novijega) kraćenja ograničeni su isključivo na brz izgovor.

Predsonantsko duljenje u unutrašnjim slogovima ostvaruje se pred suglasničkim skupinama sa sonantom (-RC-), a u završnim slogovima do duljenja dolazi samo pred dočetnim *j* (-j#). Za razliku od govora Imotske krajine, Gornjih Poljica te nekih dosad istraženih govora Sinjske krajine (Bitelić), Zamosorja (Kotlenice) i mučko-lečevačkoga prostora (Konjsko, Gizdovac), u nišćanskome govoru (kao i u govorima Kladnjica i Gornjega Postinja, također na mučko-lečevačkome prostoru) nema predsonantskoga duljenja u posvojnim sufiksima *-ov* i *-in* (*dřdov*, *břbin*). Po uzoru na *o-* i *i-*osnove stare n. p. *c* koje su završavale na poluglas (tip *plřmřn*), u nišćanskome govoru i drugim govorima mučko-lečevačkoga prostora dolazi do duljenja zanaglasnoga sloga u primjerima *křmřn*, *sjřvřr* i sl., no bez analoškoga prenošenja duljine na oblike kosih padeža (*křmena*, *sjřvera*). Klasično kanovačko duljenje u nišćanskome govoru, kao ni u drugim govorima Dalmatinske zagore, nije zabilježeno, no kanovački se naglasak ipak može pojaviti na starim kratkim **e*, **o*, **ě* i **ь* pred sonantom i zvučnim suglasnikom (tip *rřda*, *třva*, ali *jřla*, *smřla*) te na kratkim prefiksima u izvedenicama strukture 'prefiks + osnova + nulti morf' (*prřzor*, ali *řmot*, *přnos* itd.).

nořřa, *kořřa* »mogu dubletno ostvariti i bez ostvarivanja kanovačkoga duljenja«.

Literatura

- Bošnjak Botica, T.; Menac-Mihalić, M. (2006). Vokalizam i akcentuacija govora Lovreča. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 32, 25–41.
- Brozović, D. (2007). „Govor u dolini rijeke Fojnice”. U Milan Moguš (ur.), *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 13 (str. 1–183). Zagreb: HAZU.
- Brozović, D.; Brkić, I. (1981). „Otok (OLA 45)”. U Pavle Ivić (ur.), *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvistički atlasom* (str. 399–404). Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.
- Čilaš Šimpraga, A. (2010). „Ikavski štokavski govori između rijeke Krke i Neretve”. U Mijo Lončarić (ur.), *Prinosi hrvatskoj dijalektnoj fonologiji* (str. 160–224). Split – Zagreb: Književni krug – Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Ćurković, D. (2014). *Govor Bitelića*. Doktorski rad. Rijeka: Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci.
- Galić, J. /u tisku/. „Gramatičko ustrojstvo rečenice u nišćanskome govoru”. U Ivan Paštar (ur.), *Domaća rič 12. Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 25. travnja 2015. u Pagu*. Zadar: Oganak Matice hrvatske u Zadru.
- Gusić, I.; Gusić, F. (2004). *Rječnik govora Dalmatinske zagore i zapadne Hercegovine*. Zagreb: I. Gusić.
- Holzer, G. (2011). *Glasovni razvoj hrvatskoga jezika*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Ivić, P. (1981). „Prilog karakterizaciji pojedinih grupa čakavskih govora”. U Božidar Finka (ur.), *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 5 (str. 67–91). Zagreb: JAZU.
- Ivšić, S. (1971). „O akcentu hrvatskog ili srpskog jezika”. U Stjepan Ivšić (ur.), *Izabrana djela iz slavenske akcentuacije (Gesammelte Schriften zum slavischen Akzent)* (str. 21–32). München: Wilhelm Fink Verlag.
- Kapović, M. (2006^a). „Toponimija sela Prapatnice u Vrgorskoj krajini”. *Folia Onomastica Croatica*, 15, 113–131.
- Kapović, M. (2006^b). *Rekonstrukcija baltoslavenskih osobnih zamjenica s posebnim osvrtom na naglasak*. Doktorski rad. Zadar: Sveučilište u Zadru.
- Kapović, M. (2008). „Razvoj hrvatske akcentuacije”. *Filologija*, 51, 1–39.
- Kapović, M. (2015). *Povijest hrvatske akcentuacije. Fonetika*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Kurtović, I. (2001). „O zakozjačkoj grupi govora”. U Mate Maras (ur.), *Zbornik o Zagori*, 4 (str. 173–177). Lećevica – Klis.
- Kurtović, I. (2005). „O govovima šibenskoga zaleđa župe Konjevrate i Mirlović Zagora”. U Ante Gulinić (ur.), *Konjevrate i Mirlović Zagora – župe Šibenske biskupije. Zbornik radova Znanstvenog skupa Sela šibenskog zaleđa župa Konjevrate i Mirlović Zagora u prošlosti, Muzej grada Šibenika*, 14. – 16. studenoga 2002. (str. 533–540). Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
- Kurtović Budja, I. (2009). *Govori Makarskoga primorja. Fonologija i morfologija*. Doktorski rad. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Kužić, K. (1997). *Povijest Dalmatinske zagore*. Split: Književni krug.
- Langston, K. (2015). *Čakavska prozodija. Naglasni sustavi čakavskih govora*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Lisac, J. (2003^a). *Hrvatska dijalektologija 1. Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- Lisac, J. (2003^b). „Fonologija novoštokavskoga ikavskog dijalekta”. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 29, 173–180.

- Lisac, J. (2008). „Govori Dalmatinske zagore kao dio novoštokavskog ikavskog dijalekta”. *Croatica et Slavica Iadertina*, 4, 105–114.
- Lončarić, M. (1981). „Trnovac (OLA 33)”. U Pavle Ivić (ur.), *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvistički atlasom* (str. 361–365). Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.
- Lončarić, M. (1990). *Kaj – jučer i danas. Ogleđi o dijalektologiji i hrvatskoj kajkavštini (s kartom narječja i bibliografijom)*. Čakovec: Tiskarsko-izdavački zavod Zrinski.
- Lukežić, I. (2003). „Čakavsko u štokavskome govoru Imotske krajine”. *Čakavska rič*, 31, 1–2, 5–25.
- Matas, M. (1993). *Mučko-lećevečki prostor. Historijsko-geografski prikaz*. Zagreb: Hrvatsko geografsko društvo.
- Menac-Mihalić, M. (2005). *Frazeologija novoštokavskih ikavskih govora u Hrvatskoj*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje – Školska knjiga.
- Mihaljević, M. (2014). *Slavenska poredbena gramatika. 2. dio: Morfologija, Prozodija, Slavenska pradomovina*. Zagreb: Školska knjiga.
- Milković, I. (2009). *Lička štokavska ikavica*. Zagreb: Pergamena.
- Peraić, M. (2011). „Word accent in the local dialect od Bosanski Svilaj”. *Baltistica*, 7, 171–196.
- Šamija, I. B. (2004). *Rječnik imotsko-bekijskoga govora*. Zagreb: Društvo Lovrećana.
- Šamija, I. B.; Tucak, P.; Petričević, J. J. (2010). *Slikovni rječnik Imotske krajine*. Zagreb: Društvo Lovrećana.
- Šamija, I. B.; Ujević, P. (2001). *Rječnik imotskoga govora*. Zagreb: Zavičajni klub Imočana.
- Šimundić, M. (1971). *Govor Imotske krajine i Bekije*. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.
- Zlatović, S. (1888). *Franovci države presvet. Odkupitelja i hrvatski puk u Dalmaciji*. Zagreb: Knjigotiskara i Litografija C. Albrechta.

PROSODIC FEATURES OF THE LOCAL DIALECT OF NISKO IN DALMATIAN ZAGORA

Abstract

The paper deals with prosodic features of the local dialect of Nisko in Dalmatian Zagora. The research is conducted on the basis of data excerpted from the corpus of dictaphone recordings. The collected data is compared with existing descriptions of the prosodic features of the local dialects of Dalmatian Zagora and with data collected in neighboring settlements of the Muć-Lećevica area (Gizdovac, Gornje Postinje, Kladnjice, Konjsko) and Zamosorje (Kotlenice). The accent inventory of the local dialect of Nisko is typical Neo-Štokavian, with two falling (´) and two rising accents (˘ i ˘) and well-preserved pretonic length. Rising accents rarely can appear on monosyllabic words, as well as falling accents on the medial syllables of polysyllabic words. Lengthening before sonorants occurs in internal syllables before any consonant cluster whose first member is sonorant (-RC-), and in final syllables only before *j* (-j#). »The Kanovački« accent is attested on the short Protoslavlic vowels *e, *o, *ъ i *ь (*róda*, but *jèla*) and on the short prefixes in derived nouns with the structure 'prefix + stem + zero morph' (*prózor*, but *pònos*).

Key words: Nisko, Dalmatian Zagora, Štokavian, Western dialect, prosody